

Om kvensk/norskfinsk immateriell kulturarv og arbeidet med UNESCOs konvensjonen i et minoritetsperspektiv

Av Kaisa Maliniemi.

Juni 2015

Innledning

Den 17. januar 2007 ratifiserte Norge UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven. Konvensjonens formål er å verne immaterielle kulturuttrykk. Den vil sikre respekt og annerkjennelse for den immaterielle kulturarven til berørte samfunns, grupper og enkeltpersoners immaterielle kultur. Konvensjonen vil videre øke bevisstheten lokalt, nasjonalt og internasjonalt om betydningen av den immaterielle kulturarven. Som juridisk dokument på overnasjonalt nivå pålegger konvensjonen det norske samfunnet store forpliktelser knyttet til vern av immateriell kulturarv til forskjellige folkegrupper.¹

Kvener/norskfinner er en nasjonal minoritet i Norge, og har spesielle behov for vern av deres immaterielle kulturarv. I denne artikkelen går jeg gjennom ulike områder innen den kvenske og norskfinske immaterielle kulturarven. Jeg diskuterer om hva som er blitt gjort og hvor behovet for vern er stort, og ser dem i lys av denne UNESCO-konvensjonen.

Definisjon av immateriell kulturarv

Immateriell kulturarv blir ofte sett som en motsetning til materiell kulturarv. I praksis er skille mellom disse ikke så klart som man i teorien kan anta. De er knyttet til hverandre på flere områder. Konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven vil ta i betraktning «det dype gjensidige avhengighetsforhold mellom immateriell kulturarv og materiell kultur- og naturarv».² Utøvende kunst, sosiale skikker, tradisjonelle håndverksferdigheter, ritualer, navnetradisjon, stedsnavn, kunnskap og ferdigheter knyttet til bruk av naturen er eksempler på immateriell kulturarv. For mange folkegrupper er den immaterielle arven en kilde til identitet med forankring i historien. Filosofi, verdier, kunnskaper, skikker og tenkemåter overføres

¹ *Immateriell kulturarv i Norge*. En utredning om UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven: 4.

² St.prp.73(2005-2006). Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven: 9.

gjennom muntlige tradisjoner, gjennom språk og andre former for ikke-materiell kommunikasjon, og utgjør samfunnslivets fundament.

Nettopp immaterielle karakteren gjør arven særlig sårbar. Tradisjonell sang og dans, tradisjoner, språk og kunnskap er i ferd med å forsvinne på grunn av globalisering, konflikter mellom folkegrupper, sammensmelting eller ulike sosiale forandringer. I UNESCOs konvensjon vektlegges det at «den immaterielle kulturarven er en sentral drivkraft for kulturelt mangfold og for å sikre en bærekraftig utvikling».³ Konvensjonen definerer immateriell kulturarv slik:

Immateriell kulturarv» betyr praksis, fremstillinger, uttrykk, kunnskap, ferdigheter – samt tilhørende instrumenter, gjenstander, kulturgjenstander og kulturelle rom – som samfunn, grupper og, i noen tilfeller, enkeltpersoner anerkjenner som en del av sin kulturarv. Denne immaterielle kulturarven, som er overfor fra generasjon til generasjon, blir stadig gjenskapt av samfunn og grupper i forhold til deres miljø, i samspill med naturen og med historien og gir dem en følelse av identitet og kontinuitet, noe som fremmer respekt for kulturelt mangfold og menneskelig kreativitet. I forbindelse med denne konvensjon tas kun i betraktning immateriell kulturarv som er forenlig med de eksisterende internasjonale menneskerettighetsinstrumentene og med kravene om gjensidig respekt mellom samfunn, grupper og enkeltpersoner samt en bærekraftig utvikling.⁴

Ifølge UNESCOs konvensjon betyr «vern» tiltak som sikrer «den immaterielle kulturarvens levedyktighet, herunder det å kartlegge, dokumentere, forske, bevare, verne, fremme, styrke, videreføre, særlig gjennom formell og uformell utdanning, samt gjenopplive de ulike siden ved denne arven».⁵ Nettopp her ligger essensen av UNESCOs konvensjon.

Institusjoner, organisasjoner og foreninger som arbeider med kvensk kultur

- Arkivverket
- Finnmark fylkesbibliotek
- Halti kvenkultursenter IKS – Haltiin kväänisentteri

³ St.prp.nr.73. (2005-2006). Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven: 2.

⁴ St.prp.nr.73. (2005-2006). Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven:10-11.

⁵ St.prp.nr.73. (2005-2006). Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven:11.

- Kvenlandsforbundet
- Kainun institutti – Kvensk institutt
- Nord-Troms Museum
- Norsk-Finsk forbund
- Ruijan Kveeniliitto – Norske kveners forbund
- Porsanger museum
- Universitetet i Tromsø
- Norsk språkråd
- Storfjord språksenter
- Varanger museum IKS, avd. Vadsø museum Ruija kvenmuseum/

Den kvenske og norskfinske immaterielle kulturarven

For at kulturuttrykk skal overleve, må det kontinuerlig utføres og viderefordles. Hvis det er fare for at dette ikke skjer, må det vernes. Unescos konvensjons primærfokus er at immateriell kulturarv er praktisert kunnskap. Vern av immateriell kulturarv kan deles i to ulike metodiske hovedretninger og tradisjoner som er bygget på ulike premisser. De presenterer et skille mellom praksis og teori, kunst og vitenskap, og kunnskap i og kunnskap om. «Hovedtanken med **kunnskap i** er at ferdigheten lever gjennom praktisering, og at aktørene er de faktiske bærerne og skaperne av tradisjoner».⁶

Den andre metodiske tilnærmingen handler om å ivareta **kunnskap om** kulturuttrykk gjennom dokumentasjon, forskning og formidling.⁷ Tradisjonelt samlet universiteter og museer inn immateriell kulturarv blant folket, men etter hvert har materialet havnet inn i arkiver og samlinger. Etter min mening vil disse to ulike tilnæringsmåter, kunnskap i og kunnskap om, være knyttet til hverandre. Alle institusjoner og organisasjoner som arbeider med den immaterielle kulturen er ansvarlig for å arbeide for at kvensk/norskfinsk immateriell kulturarv samles inn, holdes levende, utvikles, dokumenteres og formidles videre. I tillegg skal lokalsamfunn, grupper og individer som lager, bevarer og viderefører den immaterielle

⁶ *Immateriell kulturarv i Norge*. En utredning om UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven: 24.

⁷ *Immateriell kulturarv i Norge*. En utredning om UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven: 25.

kulturarven, involveres i bevaringsarbeid.⁸ Vi må ta i betraktning at kulturarv ikke er statisk, men stadig i utvikling og forandring. Den tradisjonelle kulturarven kan endre seg for å tilpasse seg til den moderne verden. Der flere kulturer har jevnlig kontakt med hverandre eller lever side om side, vil nye kulturtradisjoner oppstå. Disse vil ikke være enten eller, men vil være felles for disse kulturer. Jeg har kartlagt områder der man trenger både innsamling, utvikling, formidling og forskning for at den kvenske og norskfinske immaterielle kulturarven kan leve videre.

Språk

Den viktigste etniske markøren for kvener er det østersjøfinske språket kvensk som er nært beslektet med nordfinske dialekter og *meänkieli* [tornedalfinsk] i Sverige. Språket som helhet blir ikke regnet som immateriell kulturarv, selv om verbale uttrykk i et spesielt språk, som muntlige fortellinger, eventyr og ordtak hører til immateriell kulturarv. Dette punktet har skapt forvirring i diskurser knyttet til immateriell kulturarv. Språket er imidlertid et viktig verktøy innen immateriell kulturarv og derfor et viktig element innen denne typen kulturarv.

Det finnes flere revitaliseringsprogrammer, blant annet språkteknologiprogrammet på Kvensk institutt i samarbeid med Giellatekno, Halti kvenkultursenter og Universitetet i Tromsø. Språket er et viktig knutepunkt mellom kultur og identitet. Kunnskap om sine forfedres språk skaper grunnlaget for tilhørighet. Språket har også en stor betydning for kommunikasjon og kulturforståelse. Gjennom språket formidles immateriell kulturarv videre til nye generasjoner. Det kan bli vanskeligere å formidle tradisjonelle levesett og kunnskap uten et levende språk. Hvis språket forsvinner, vil dette ha store konsekvenser for et folk og dets immaterielle kulturarv. Norske kveners forbund arbeider for å heve det kvenske språkets status for nivå III i forhold til Den europeiske minoritetsspråkpakten.

Tradisjonelt håndarbeid og håndtverk

Det er behov for å samle inn kunnskap om tradisjonelle kvinnehåndarbeid. I Porsangerområdet har man tatt vare på og gjenskapt «Kvenkvotten», samtidig som flere jobber med «porsangervotten» som skal avspeile tre kulturer. Vadsø kvenmuseum har etterlyst en egen

⁸ St.prp.73 (2005-2006). Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven: 3.

vadsøvott. Sør-Varanger museum har et pågående prosjekt der de gjensker vatter som de har i samlingen. Dette er likevel ikke direkte knyttet til den kvenske eller norskfinske kulturarven. Lignende prosjekter kan man gjøre andre steder i Nord-Norge der man etterlyser tradisjonelle kvenske og norskfinske håndarbeid. Klestradisjon kan sees som en del av en håndarbeidstradisjon, og den har en funksjon som en kulturell markør for folkegrupper.

Bygninger, verktøy og andre gjenstander tilhører materiell kulturarv, mens kunnskap om byggeskikker, boforhold og hvordan man har brukt eller laget bygninger og gjenstander blir regnet som immaterielle kulturarv. Varangerhus, der både menneskebolig og fjøs ble bygget under samme tak, har vært en spesiell byggeskikk i Øst-Finnmark. Denne type bygninger har også vært vanlige i Karelen og på Kolahalvøya. Varangerhus er et av de største satsingsområdene ved Vadsø Ruija kvenmuseum.

Helt siden 2003 har Vadsø Ruija kvenmuseum arrangert «Kvenuka» for elever i grunnskolen. Elevene får lære om kvensk/norskfinsk immateriell kulturarv gjennom et grundig planlagt program. Hvert år blir et nytt tema presentert.

Vi behøver mer dokumentasjon om neverhåndarbeid og tradisjonelle mannfolkshåndarbeid og håndtverk. Hvor mye er dokumentert for eksempel om smedarbeid, snekring eller lafting? Flere av kvenene hadde med seg verktøy da de kom til Norge. I Varangerområde er flere håndtverk knyttet til hesteutstyr. Denne tradisjonen ble formidlet videre fra generasjon til generasjon. I tillegg er det blitt dokumentert at kvenene/norskfinnene var flinke å bygge båter og har spesielt hatt betydning i elvebåttradisjonen.

Matoppskrifter

Kvensk institutt har publisert «Kainun reseptii», men det er behov for å samle inn mer oppskrifter fra forskjellige områder i Nord-Norge. Heftet inneholder bare noe få oppskrifter. Vadsø Ruija kvenmuseum har gitt ut et hefte: *Baketradisjon i Ruija* i 2004. Også Kvensk kvinnenettverk har samlet en del matoppskrifter på www.kvener.no. Selv om flere av oppskriftene er knyttet til alle tre kulturer i Nord-Norge, er de en del av den kvenske/norskfinske matkulturen i Norge. Det er nødvendig med videre arbeid på dette feltet.

Leker og spill

Det er samlet inn noen leker som man finner på www.kvensk.no, for eksempel «Kili, Kilipukki» og «Kaikki minun lapset / Alle mine barn». Disse er pedagogiske leker som lærere kan bruke først og fremst i språkundervisning. Det er imidlertid behov for å samle inn mer leker fra forskjellige geografiske områder. Dessverre har barnekultur ofte vært et marginalisert område innen kulturforskningen. Derfor er det blitt gjort lite for å samle tradisjonelle leker og spill. Dette er en kulturtradisjon som kan forsvinne siden dagens barn har andre måter å leke på.

Skikker

Skikker er egentlig et omfattende område. Skikker, tradisjonelle handlings- og atferdsmønstre spiller en viktig normerende rolle i menneskenes sosiale liv og utgjør en del av livsmønsteret. Skikker finnes på alle livets områder, mange med opprinnelse i praktiske hensyn, andre knyttet til religiøse trosforestillinger og viktige begivenheter i livet. Mange skikker lever videre etter at det faktiske grunnlaget for dem er borte, men de fleste forandres gradvis, samtidig som nye oppstår.⁹

Den kvenske/finske badstutradisjonen har vært en av de best beskrevne områdene innenfor kvenske skikker. Kari Digre og Odd-Erik Hansen har skrevet heftet *Badstuer. Første del av prosjektet «Kvener i Nordreisa»* i 2012. Samtidig kom også et hefte om badstukultur i Øst-Finnmark *God damp! Badstutradisjoner i Varangerutgitt* av Vadsø Ruija kvenmuseum. Det er naturlig at badstukulturen har vært mye i fokus siden den har vært den mest markante kulturskikken som har skilt kvener og norskfinner fra områdets andre etniske grupper.

I Vadsø museum pågår et utstillingsprosjekt «Kvenkultur materiell og immateriell: fortsette med dokumentasjon på badstue og brød, kontakt med Nord-Troms». Vi mangler imidlertid et større forskningsprosjekt innenfor den kvenske badstutradisjonen der man undersøker tradisjonen i forskjellige områder.

Det bør arbeides med å samle inn skikker knyttet til kvenske/norskfinske vanekulturer, ritualer eller høytidsfester, selv om det finnes en del av publikasjoner om dette området.

⁹ Det store norske leksikon (2005-2007). <http://snl.no>

Vadsø Ruija kvenmuseum har gitt ut publikasjonen *Dåp og død: din inngang og din utgang* (2003) som inneholder kvenske begravelseskikker. Det finnes en del materiale om den kvenske/norskfinske tradisjonen knyttet til vanekultur, ritualer eller høytidsfester i forskjellige arkiver både i Norge og i Finland, men dette området er ikke kartlagt.

Naturbruk, kunnskap og praksis

Naturbruk, kunnskap og praksis er knyttet til et folks hverdagsliv og næring. De kan også knyttes til religiøse liv og rituelle handlinger. Natur og klima i nord har vært aktive krefter som har påvirket folks verdensbilde og kunnskap uansett etnisitet. Samtidig har folk i nord vært avhengige av naturen. Dette er et omfattende område som kan tolkes på flere måter og kan knyttes til de andre felt som jeg nevner; matkultur, naturmedisin, troshistorier, håndverkstradisjon osv. Derfor nevner jeg bare et par konkrete prosjekter som er blitt gjort eller er på gang.

Nord-Troms Museum har gjennomført kulturminneregistrering og studie av intervjumateriale i Reisadalen som var et forprosjekt høsten 2010. Forprosjektet skulle danne et grunnlag for å velge ut områder i hoved- og eventuelt sidedalfører i Nordreisa for totalregistreringer, avhengig av resultatet. Hovedfokus har vært på samiske kulturminner og målet for prosjektet som helhet er å øke kunnskapen om samiske kulturmiljøer og relasjoner mellom andre folkegrupper, spesielt den kvenske. Prosjektet spør om: Har bare kvenene drevet med tjærebrenning eller kan tjæremilene være et flerkulturelt kulturminne? Har samene og kvenene brukt de samme områdene, overlappet hverandre, eller har det vært et skille i bruk av områder og klare grenser for bosetningen. Høsting av naturen, som sanking av bær, jakt, fangst og fiske, stikking av torv og skjæring av sennagress, har vært viktige næringskilder i Reisadalen opp gjennom historien. Det er behov for lignende prosjekter i andre kvenske områder der hoved forskningsobjekt bør være den kvenske kulturen.

Vadsø Ruija kvenmuseum hadde for noe år tilbake et større prosjekt: Hestehold i Varanger. Kvenene hadde med seg hester da de kom til Norge og introduserte hester for andre folk i området. Hestene egnet seg godt i naturbruk i området. Vadsø Ruija kvenmuseum ga også ut et hefte *Skallelv – Kallijoki. Tur i natur og kultur* i 2010, som er skrevet av Vibekke Vange, Cecilie Johansen og Torbjørn Alm og *Elämä Rujassa – Livet i Ruija* i 2013.

Vadsø Ruija kvenmuseum har også gitt ut seminarrapport «Jordbruk og torving i kvenområder og skogsfinske områder» i 1998 samt heftene *Jordbruk* (2005) og *Fiske* (2005). I tillegg har Alta museum publisert *Kopperverket i Alta*¹⁰ der man også behandler kvener. Det er blitt skrevet en del om kvener i ishavsfangst og gruvearbeid, men i disse bøkene og studier har kvenene ikke vært i hovedfokus. Vi trenger lignende prosjekter på flere forskjellige områder.

Naturmedisin

Den kvenske/norskfinske naturmedisintradisjonen har vært et lite beskrevet og forsket på. Arnstein Mikkelsen har imidlertid laget en film: *Naturens glemte skatter* i 2004 der han tar for seg samers og kveners bruk av planter til blant annet medisin, mat, nytelsesmiddel og emner til redskap. I filmen møter man samer og kvener som deler sin kunnskap med andre.

På Tromsø museums tidsskrift *Ottar* hadde temahefte «Gammel tradisjon – ny medisin» i 2008 der det finnes en artikkel om kvensk naturmedisin «Plantenavn og medisinplanter hos kvenene i Nord-Norge» skrevet av Thorbjørn Alm og Mikko Piirainen. Artikkelen er viktig i dokumentasjonen av kvensk naturmedisintradisjon. Det trenges imidlertid mer dokumentasjonsarbeid om denne kulturtradisjonen før det er for seint. I tillegg er naturmedisin blitt mer populær blant folk i de siste årene og kan fungere som supplement til skolemedisinen. Dette feltet ser jeg som et område som er levedyktig i dag og vil være relevant for det moderne mennesket.

Muntlige fortellinger

Muntlige fortellinger kan være alt fra eventyr, myter, sagn, troshistorier, rim, dikt, skrøner og vandrehistorier og personhistorier. Spesielt i tidligere tider ble det samlet inn muntlig kulturarv, for eksempel av Just Qvigstad og Samuli Paulaharju fra Finland. N. Urisn og J. Qvigstad publiserte «Finske fortellinger fra Kvænangen og Nordreisa» i *Tromsø museums årshfte* 24 i 1926. Nord-Troms museum utga disse fortellingene som «De svake og listige er sterkere enn de tåpelige og sterke / Kehenot ja kavalat ovat voimakhammat ko tollot ja voimakhat» i sin publikasjon *Nord-Troms skrifter* 1/2002. I 2003 kom ut Johan Beronkas og

¹⁰ Se nettutgave: <http://www.alta.museum.no/sider/tekst.asp?side=160>

Just Qvigstads *Kvenske fortellinger og eventyr for barn og ungdom*, en samling som ble redigert av Vappu Pyykkö.

En del muntlige fortellinger er blitt publisert i antologier og samlinger for eksempel Olav Beddaris *Niin saapi sanoa* (1987), Reidun Mellems (red.) *Ei hiva tötta* (1994) og Angnes Eriksens *Piu pau paukkuu* (2003). I tillegg ga Vadsø Ruija museum heftet *Spor i Varanger* i 2011. Noe er altså blitt samlet inn, men mye gjenstår.

I de siste to årene har Kvensk institutt vært med i et europeisk prosjekt: Grundtvig-læringspartnerskap «Memory Boxes», der man har samlet en felles europeiske minneeske om immateriell kulturarv. Kvensk institutt har blant annet samlet inn intervjuer fra eldre kvener i Børselv, samt introdusert kvenske leker og sanger og mat- og naturmedisinoppskrifter for andre nasjoner.

Utøvende kunst

Utøvende kunst inneholder flere kunstformer. Det som kan regnes som immateriell kulturarv er først og fremst tradisjonell sangtradisjon, religiøse sangtradisjon, spellemannstradisjon, dans og teater. Sang og dans har vært vanlige uttrykksmåter for de fleste kulturer. Gjennom sang og dans kunne folket formidle budskap, stemninger og følelser knyttet til fest, hverdag og åndelig liv. For kvenene og norskfinnene har sangtradisjon vært viktig fordi gjennom sang kunne de uttrykke seg på sitt morsmål, spesielt i tiden da fornorskning var på det hardeste.¹¹

Det er laget en samling av kvensk og finsk sangtradisjon i Norge og det finnes flere bøker og hefter om emnet, for eksempel Bjørnar Seppolas og Terje Aho *Ruijan laulukirja* (1996), Reidar Bakkes *Finske sanger i Varanger* (1996) og Seppola Branvolls & Seppolas og Nilsens *Kveeniperinheitä Norjassa – muietoja lapsuuesta ja nuoruuresta / Kvenskfinsk tradisjon i Norge – minner fra barndom og ungdom* (2013). Spesielt nevneverdig er en omfattende sangbok, *Maastamuuttajien laulu* (2008), som Matti Yli-Tepsa har laget sammen med sin datter Merja Ylivaara. I tillegg har Porsanger kulturskole laget sanghefte om kvenske og samiske sanger i *Porsanger Porsangin laulukirja / Porsáŋggu lávllagirji / Porsanger sangbok* (2012). Lignende publikasjoner finnes det også fra andre kvenske områder i Nord-Norge.

¹¹ Lindbach, Kaisa Maliniemi 2001: *Kvenlitteratur i nord. Med spesielt blikk på Idar Kristiansens romaner*. Dr.art. avhandling. Universitetet i Tromsø: 64.

Dans- og spellemannstradisjon derimot har vært et mindre kjent område, selv om Vadsø Ruija kvenmuseum sammen med Finnmarks fylkesbiblioteket har publisert et hefte til bruk i skolen *Folkemusik og -dans i Ruija* (2004). På grunn av læstadianisme ble dans ikke sett på som akseptabelt. Jeg antar at dette er en av grunnene til at det finnes lite dokumentasjon om kvensk dansetradisjon. På den andre siden er dans ikke blitt prioritert av kulturforskere. Derfor synes jeg at man bør sette i gang arbeidet som kartlegger mulige kvensk dansetradisjon. Dette er arbeidet som haster siden det ikke er blitt samlet mye informasjon og folk blir eldre. Hvor mye er den kvenske/norskfinske dansetradisjonen påvirket av den finske dansetradisjonen, finnes det en spesielt kvensk/norskfinsk dansetradisjon?

Læstadiansk salmetradisjon har vært sterk representert hos kvener og norskfinner. Det finnes et par samlinger: *Jyykeinmuotkan laulaja J. P. Johansen* (1977) og Reidar Bakkes samlinger fra Varanger som *Finske læstadianske sanger i Varanger* (1999) og *Vårherrens blomsterenger* (2011). Det førstnevnte er et hefte som bare finnes i noen få eksemplarer og det er blitt trykket med blekk som forsvinner. Derfor bør det være prioritert å trykke heftet igjen før teksten er uleselig.

I de siste årene har spesielt komponist Herborg Rundberg sammen med sin mor Liv Rundberg jobbet med å fornye den læstadianske salmetradisjonen. Deres synvinkel har imidlertid vært hovedsakelig den samiske kulturen, selv om den samiske og kvenske kulturen i dette området er knyttet til hverandre på flere måter. Etter min mening hadde det vært viktig også å igangsette prosjekter knyttet til den kvenske læstadianske sangtradisjon. Musiker Kristin Mellem har jobbet en del på dette området, men det hadde vært behov for å synliggjøre den kvenske kulturen innenfor læstadianske salmetradisjon i større grad. Det er også vært samarbeidsprosjekter: Herborg Rundberg, Kristin Mellem og Inger Birkelund hadde en samarbeidsproduksjon «Kaffekopp og salmebok» i 2011 som var basert på den kvenske og samiske læstadianske kulturarven. I tillegg ble det tatt 15 kvenske/finske salmer inn i den nye salmeboken.

Teater er knyttet til skjønnlitteratur. Skjønnlitteratur regnes som materiell kulturarv. Scenisk kunst i form av teater er imidlertid et kulturuttrykk som inneholder musikk, sang, dans og andre immaterielle former av kulturarv som muntlige fortellinger, ritualer osv. Idar Kristiansen var den første som skreiv et teatermanus om den kvenske kulturen, *Uværsdøgn*, da han var i

Vadsø i begynnelsen på 1980-tallet. Teaterforestillingen ble aldri helt ferdig, og den er ikke framført på noen scene. Manuskriptet finnes sannsynligvis i Vadsø kommune. Kristiansen bruker mye tradisjonelle troshistorier og muntlige fortellinger i bøkene sine.

Bente Pedersen enkeltstående roman *Anna* (1994) er blitt dramatisert og framført i flere scener siden den hadde premiere på Festspillene i Harstad sommeren 2000. Etter den har det kommet flere teateroppsetninger: *Kuka mie olen? Hvem er jeg?* en samarbeidsproduksjon mellom Kvensk institutt, Kveeninuoret og den internasjonale ungdomsklubben Solveig i Petrozavodsk) og *Muisto ja toivo* av Halti kvenkultursenter. De to siste nevnte kan regnes innenfor immateriell kulturarv siden de inneholder elementer fra tradisjonelle kulturuttrykk samt sang og dans. *Kuka mie olen? Hvem er jeg?* er også blitt dokumentert i form av film og fotoutstilling.

Høsten 2013 viste den unge artisten Kristiina Juntala en kort forestilling: "Kven er finsk" i forbindelse med åpningen av språkkonferansen «Tromsø International Conference of Language Diversity» på Rådhuset i Tromsø. Forestillingen handlet om språkblanding og flerspråklighet.

I tillegg har kvenene to festivaler: Baaski i Nord-Troms og Kippari i Børselv. For ungdommer har det blitt arrangert Uuet laulut-konserter der ungdommer kan synge på kvensk eller samisk enten egenkomponerte eller andre sine låter. I 2005 kom Karine & Kines musikk-CD: *Kađonu loru* (2005)¹², som er basert på et tradisjonelt kvensk rim.

Steds- og personnavn

Stedsnavnene kan knyttets til språk, mens språk knyttets til identitet. Derfor er stedsnavn viktige for språklige minoriteter. For eksempel i Finnskogene forsvant det fiske språket for over hundre år siden. Stedsnavnene har vært en av de viktigste identitetsbærende faktorene for finnskogsfinner. Universitetet i Tromsø har samlet inn en del stedsnavn. I tillegg har finske språkforskere samlet inn kvenske stedsnavn i Norge. I 1993 ga Bente Imerslund ut boka: *Finske stedsnavn i Nordreisa*.

¹² Se youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=HzhIHD3Fg8>

I kvensk stedsnavn database er totalt ca. 10 000 kvenske stedsnavn samlet inn og registrert. Om lag 6000 navneartikler er ferdigredigert ved utgangen av 2014. Databasen redigeres og oppdateres av Kvensk stedsnavntjeneste – Paikannimipalvelus, som er en del av stedsnavntjenesten i Språkrådet. Arbeidet er blitt støttet av Språkrådet, Vadsø museum – Ruija kvensemuseum og Norsk kulturråd.¹³ Den kvenske stedsnavnskonsulenten Irene Andreassen skriver om kvenske stedsnavn:

De eldste dokumenterte stedsnavna er fra 1500-tallet. På 1700- og 1800-tallet vokste den kvenske befolkninga, noe som kom til å prege stedsnavnkulturen i nord. Det kvenske navnetilfanget består dels av navn som er felles med navnetilfanget på svensk og finsk side av grensa, fra de områda folk flytta fra, dels av nytt tilfang på grunn av nye ressursutnytinger og språkkontakt med samisk og norsk. Kvenske stedsnavn har vern etter lov om stedsnavn, men det er likevel til nå få navn som er kommet med på kart, og enda færre på vegskilt.¹⁴

På Universitetet i Tromsø i det tidligere Finsk institutt har det vært en del forskning om navnetradisjon. For å nevne noe, har Elin Karikoski forsket på kvensk/finsk navnetradisjon i Øst-Finnmark og Bente Imerslund har publisert boka *Kvenske personnavn i Nordreisa* (2008).

Digitaliseringsprosjekter

Det finnes flere lydbånd i arkiver både i Finland og Norge. Noen av de lydbåndene er blitt digitalisert. Kvensk institutt har tidligere hatt prosjekt der flere av lydbånd er blir transkribert og de finner man på Kvensk institutts side [www.kvensk institutt](http://www.kvensk.institutt). I Helsingfors, i *Suomen kielen nauhoitearkisto* (Det finska bandarkivet), finnes det 418 timer og 55 minutter med lydopptak av kvenske dialekter. *Kotus/Centralen för inhemska språken* har overført mp3-kopier av hele lydmaterialiet til Kvensk institutt. Nå er hele materialet digitalisert. Materialet er først og fremst tenkt brukt i språklig og kulturelt forskningsarbeid, men Kvensk institutt kan lage kopier til informantene og deres etterkommere.

Vadsø Ruija kvenmuseum har prosjekt gående om «Immateriell kulturarv» der man transkriberer lydmaterialiet i samarbeid med DigForsk og NAV. Museet har hatt flere lydbånd på gamle kassetter som blir transkribert og formidlet videre til forskningen.

¹³ Kvensk stedsnavndatabase <http://www.sprakradet.no/Tema/Stedsnavn/Stedsnavntjenesten/Kvensk/Kvensk-stedsnavndatabase/>

¹⁴ Andreassen, Irene: Kvenske stedsnavn i Nord-Norge. <http://www.sprakradet.no/Tema/Stedsnavn/Navn-i-flerspraklige-omrader/Kvenske-stedsnavn-i-Nord-Norge/>

Det finnes private og offentlige dokumenter knyttet til det kvenske språket og den kvenske kulturen i arkiver i Norge. Man bør kartlegge og tilgjengeliggjøre materialet for et større publikum i samarbeid med arkivinstitusjoner og museer. I forbindelse med Landslaget for lokal- og privatarkivs prosjekt «Minoriteter i offentlige arkiver» ble det digitalisert en omfattende mengde eldre kvensk- og samiskspråklige dokumenter fra Kistrand kommunearkiv. I 2012 ble disse dokumentene tatt inn i Norges første dokumentarv som er beskyttet av UNESCO.¹⁵ Dokumentene ventes å bli publisert på nettet.

I tillegg har Tromsø museum et såkalt Kvenarkivet som inneholder dokumentasjon fra ulike forskningsprosjekt. Arkivet består særlig av intervjuer med informanter, korrespondanse og ulike rapporter. Alt materialet er samlet inn i perioden 1950- til 1990-tallet.

Helena Bogetvedt fra Universitetsbibliotek i Tromsø har laget en omfattende kvenbibliografi, <http://www.ub.uit.no/baser/kvensk/>, der hun har samlet bøker og artikler om og av kvener. Etter at hun pensjonerte seg, er denne databasen ikke fult ut blitt oppdatert.

Konklusjoner

Her har jeg kartlagt en del områder som har behovet for vern som immateriell kulturarv. Konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven tar i betraktning at «det er behov for å øke bevisstheten, spesielt blant yngre generasjoner, om den immaterielle kulturarvens betydning og viktigheten av å verne den.»¹⁶ Derfor er det viktig å sette i gang tiltak for bevisstgjørings- og holdningsskapende arbeid blant yngre generasjoner. Det er tross alt de som skal formidle kulturarven videre.

UNESCOS konvensjon ser det som spesielt viktig å verne etniske minoriteters og marginaliserte gruppers kulturarv. Jeg har gått gjennom forskjellige områder der behovet for vern av den kvenske og norskfinske immaterielle kulturarven er stor. Samtidig har jeg kartlagt kvensk og norsk-finsk immaterielle kulturarv, men kartleggingen min er ikke altomfattende. *En utredning om UNESCOs konvensjon i Norge* utfordrer minoriteter og marginaliserte grupper i samarbeid med relevante institusjoner til å arbeide videre med deres immaterielle

¹⁵ For mer informasjon: http://kulturradet.no/vis-mowartikkel/-/asset_publisher/Tsp2/content/mow-kvenske-og-samiske-dokumenter-fra-kistrand-kommunearkiv-1845%E2%80%93931914

¹⁶ St.prp. nr. 73 (2005-2006). Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven: 10.

kulturarv, identifisere og iverksette tiltak.¹⁷ Jeg ønsker at alle som representerer forskjellige kvenske og norskfinske institusjoner og organisasjoner tar ansvar for dette arbeidet slik at vern av den kvenske immaterielle kulturarven blir sikret.

¹⁷ *Immateriell kulturarv i Norge*. En utredning om UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven: 6.